

Pregledni znanstveni članek (1.02)
Bogoslovni vestnik 74 (2014) 3, 373—383
 UDK: 272-732.2-284
 Besedilo prejeto: 5/2014; sprejeto: 8/2014

Jon Grošelj

Nekateri poudarki katoliških družbenih okrožnic

Povzetek: Okrožnica *Rerum novarum* (1891) pomeni prvi korak v razvoju katoliškega družbenega nauka. Neposredno se dotakne družbenoekonomskih problemov takratnega časa in se odločno postavi v bran pogosto kratenim delavskim pravicam. S številnimi poznejšimi okrožnicami je družbeni nauk Cerkve postal pomemben glas družbene pravičnosti, solidarnosti in odgovornega podjetništva. Katoliške družbene okrožnice izražajo kritiko izkoriščevalskih ekonomskih razmerij in se zavzemajo za sistem, ki temelji na spoštovanju človekovega dostojanstva in njegovih pravic, k temu pa sodi tudi pravica do pravične plače in do zasebne lastnine. Družbenoekonomski nauk okrožnic okvirno določajo štirje tematski sklopi: pravična plača, zasebna lastnina, delavska združenja in vloga države v zagotavljanju temeljnih socialnih pravic. Članek želi pokazati, da misel družbenih okrožnic pomeni pomemben idejni vir pri presoji različnih družbenoekonomskih ideologij, in izpostavlja potrebo po trajnostnem razvoju in po vključujočih ekonomskih razmerjih.

Ključne besede: okrožnice, družbeni nauk Cerkve, pravična plača, delavska združenja, zasebna lastnina, vloga države

Abstract: **On the Main Issues in the Catholic Social Encyclicals**

The encyclical *Rerum novarum* (1891) laid the foundations for the development of the Catholic social teaching. It addressed the socio-economic problems of that time and decisively defended the workers' rights and their human dignity. With a number of subsequent social encyclicals following the *Rerum novarum*, the Catholic social teaching has become an important voice of social justice, solidarity and socially responsible entrepreneurship. Social encyclicals express a critique of exploitative economic relations and argue for a system that fosters rights of fair wage and of private property. The socio-economic doctrine of the encyclicals can in general be divided into four main areas: fair wages, private property, labour unions, and the role of state in the distribution of social wealth. This paper seeks to demonstrate that social encyclicals represent an important conceptual source in the assessment of various socio-economic ideologies and highlight the need for a sustainable development and inclusive economic relations.

Key words: encyclicals, Catholic social teaching, just wage, labour unions, private property, the role of state

1. Uvod

Katoliške družbene okrožnice so pomemben idejni vir pri kritični refleksiji političnoekonomskih ideologij. Vendar pa njihov primarni namen ni presojanje posamezne ekonomske teorije, temveč njene *etičnosti* v družbeni praksi. Pomembno je vzpostavljane metapozicije, ki posamezne ekonomske pojave upošteva v luči krščanske antropologije in tega, kako je v tem sistemu spoštovano človeško dostojanstvo – še posebno najbolj zapostavljenih. Pri katoliškem družbenem nauku je bistven pravzaprav »antropološki obrat«, ki ima temelj že v biblični tradiciji in v poznejšem učenju Cerkve.

Lahko bi rekli, da okrožnice razglašajo naslednji postulat: ekonomija mora služiti človeku in ne kriteriju koristnosti. Vsak ekonomski sistem mora biti torej presojan prek tega »antropološkega kriterija«. Kot zgled lahko izpostavimo zasebno lastnino, ki je v katoliškem družbenem nauku resda pomembna pravica, vendar je po potrebi tudi v službi družbene namembnosti. Okrožnice (kot bogat idejni vir) ne naznanjajo apriornega zavračanja ali podpore bodisi prostotržnega bodisi socialističnega modela ekonomije, temveč bolj zagovarjajo tretjo pot, ki izpostavlja solidarnost in dostojanstvo človeške osebe.

Vendar pa s poudarjanjem obeh temeljnih načel – solidarnosti in subsidiarnosti – katoliški družbeni nauk podpira tudi potrebno suverenost »primarnih družbenih struktur« (npr. družine), torej ni smiselno (pravično), vse omejiti na upravno-politično raven države. To odpira prostor interpretacijam, ki vidijo državo zgolj v vlogi zagotavljanja pravnega okvira in temeljnih varnostnih nalog, a to prispeva k dejstvu, da se katoliški družbeni nauk pogosto dojema s stališča podpore ekonomskega liberalizma in šibke vloge države. Okrožnice vloge države (v zagotavljanju socialnih pravic) ne odpravljajo in jasno priznavajo njeno potrebnost. V nadaljevanju so ta vprašanja (na temelju družbenih okrožnic) podrobneje obravnavana.

Prelomno točko v katoliškem učenju pomeni okrožnica *Rerum novarum*. V okrožnici je predstavljen poizkus redefinicije odnosa do modernega sveta in oblikovanja temeljev politične teologije. Leon XIII. se namreč ni več oklepal srednjeveškega družbenega reda niti ni poizkušal premagati novega veka, temveč se ga je trudil sooblikovati in spremeniti na bolje. *Rerum novarum* ne poziva le k solidarnosti, temveč k družbeni rekonstrukciji in k sožitju. Niebuhr je menil, da je Leonov pontifikat z omenjeno okrožnico dvignil Cerkev iz izolacije in iz njene odmaknjenosti od porajajočih se družbenih problemov (1951, 138). Misner pa je poudaril: novost okrožnice je v tem, da prinaša prvi poizkus vzpostavljenih sil starega reda, ki naj se soočijo s problemom delavskega razreda (1991, 214).

2. Pravična plača

Rerum novarum poudari pomen plače, ki ne sme biti določena zgolj tržno, ampak mora delodajalec izplačati takšno, ki lahko preživi delavca in njegovo družino, torej plačo, ki zadovolji materialne potrebe. Treba je namreč upoštevati »na-

ravno pravičnost, ki je nad svobodno voljo pogodbenikov in je prvotnejša, namreč da mora biti plača dovolj velika za preživljanje delavca, ki je varčen in primernega značaja« (Juhant in Valenčič 1994, 57).

Štirideset let pozneje je papež Pij XI. izdal okrožnico *Quadragesimo anno*. To je bil čas ameriške gospodarske depresije, ki je zahodno kapitalistično gospodarstvo pahnila v večletno krčenje in stagnacijo. Hkrati so se v tem času porajale tudi globoke politične in družbene spremembe. Na vrata sta (kot posledica gospodarske brezizhodnosti) v Evropi vse bolj trkala nacionalsocializem in komunizem.

Quadragesimo anno pri vprašanju pravične plače izhaja iz izhodišča *Rerum novarum*, ki pa jo dopolni z nekaterimi pojasnitvami. Poudari, da morajo biti pri določanju višine plače upoštevane (ekonomske) okoliščine. Zato opomni, da je »treba gledati tudi na položaj podjetja in podjetnika. Nepravično bi bilo namreč zahtevati takšno čezmerno plačo, ki jo podjetje ne more prenašati, ne da bi propadlo in potegnilo v nesrečo tudi delavstvo.« (86) Pomembna novost obravnavane okrožnice je ravno v večjem upoštevanju tržnih okoliščin.

Nepravično bi bilo *ad hoc* zviševati in zniževati plačo, če bi bila cilj le osebna korist lastnika kapitala oziroma če bi bilo takšno ravnanje v neskladju z zmožnostmi, saj mora biti plača določena tako, da omogoči največjemu možnemu številu ljudi delo, ki se z njim lahko tudi preživljajo. Plačne meje torej ne smejo ogroziti skupne blaginje, saj velja, da bi bilo preveliko nihanje delavskih plač v nasprotju z družbeno pravičnostjo in blagostanjem (87). Takšno nenadno mezdnno nihanje bi moglo ogroziti tudi družbeno stabilnost.

Janez Pavel II. je v svoji leta 1981 izdani okrožnici *Laborem exercens* pravično plačo presojal v kontekstu socialnih pravic, ki bi jih moral imeti delavec. Kot pravice okrožnica med drugim navede: delno kritje delavčevih morebitnih zdravstvenih stroškov, dostopnost zdravniške oskrbe, pravica do počitka in dopusta, pravica do pravične pokojnine in do nezgodnega zavarovanja (500).

Nekateri ekonomisti opozarjajo pred postavljanjem sistemsko visokih socialnih zahtev, saj se to lahko izrazi v dražji delovni sili, posledica pa je manjše zaposlovanje novih delavcev (Woods 2005, 57). Na mestu je opozorilo okrožnice *Quadragesimo anno*, da se mora pravična plača prilagajati zmožnosti delodajalca, ker zakonsko določena minimalna plača lahko povzroči višjo brezposelnost. Okrožnica priznava vlogo različnih dejavnikov, ki jih je treba pri določitvi plače upoštevati, pravico do dela mora namreč imeti čim večje število ljudi.

Woods je menil, da bi bilo za dolgoročno vzdržnost pravične plače treba upoštevati mejno produktivnost dela, na podlagi katere se lahko bolj natančno ugotovita vrednost dela in primerna mezdnna raven (59). Ryan se s tem ni strinjal in je dvomil, da obstaja metoda, s katero bi primerjali – na primer – učinkovitost delavca v avtomobilski industriji in cestnega pometača (2009, 245).

Reisman je v delu *Capitalism* razložil produkcijsko teorijo plač (1996, 621). Ta teorija pravi, da (ob predpostavki fiksne količine denarja v obtoku) enakomerno zviševanje plač vseh ekonomskih subjektov ni možno. Tedaj rast življenjskega stan-

darda ni več odvisna izključno od mezdne stopnje, temveč jo določa s kupno močjo zaslužena plača, ki je sorazmerna s produktivnostjo dela, to pa vpliva na ponudbo potrošniških dobrin (630). Večja produktivnost dela vodi do relativno nižje ravni cen neke določene dobrine (v odnosu do plače).

Opozoril je tudi na pomen dolgoročne koncentracije kapitala, ki poveča produktivnost dela in kot posledica tega zviša raven mezd. Menil je, da je bila za koncentracijo kapitala in za razrast inovacij (v Združenih državah) odgovorna manjša vloga socialne države (653). Po njegovem prerazdeljevanje dohodka škodi interesu delavcev in družbe, saj takšna politika onemogoča koncentracijo kapitala in razrast inovacij.

Reisman je poudaril, da so izboljšave možnosti dela, ki jih predlaga zakonodaja, nepotrebne, ker je vsaka izboljšava tudi v interesu delodajalca, kadar to poveča produktivnost dela (2003, 48). Izpostavil je tudi, da prosti trg »določi ravno pravično ravnotežje varnosti na delovnem mestu. /.../ To se kaže tudi v tem, da so delavci pripravljene spreminjati relativni nivo varnosti delovnega mesta v odnosu do realnih mezd.« (50)

Togost delovne zakonodaje po Reismanovem mnenju ovira tržne procese in povzroča dražjo delovno silo, zato vodi v višjo brezposelnost. Prav prostotržni sistem s tehnološkimi inovacijami naj bi znatno povečal produktivnost ameriškega gospodarstva in privedel do višjega življenjskega standarda povprečnega ameriškega delavca (1996, 662–663). Woods je menil, da bi morale biti spremembe, ki bi vsakemu delavcu zagotovile pravično plačo, osredotočene predvsem na odstranitev naložbenih ovir in davkov na kapital in dobiček (2005, 67).

Benedikt XVI. je v okrožnici *Caritas in veritate* spodbujal nastop bolj mobilne delovne sile in zapisal, da je ta sila »obrodila tudi dobre sadove, saj spodbuja proizvodnjo novih dobrin in menjavo med različnimi kulturami« (2009, 46). Vsekakor pa je opozoril na možne slabe posledice, saj »so se pojavile oblike psihološke nestabilnosti, težave z usklajevanjem lastnih življenjskih načrtov. /.../. Dolgotrajna izključitev iz dela ali podaljšana odvisnost od družbene oziroma zasebne pomoči ogroža človekovo svobodo in ustvarjalnost ter njegove družinske in družbene odnose.« (51)

V isti okrožnici je poudaril pomen delilne pravičnosti, ki mora nadgrajevati menjalno, saj brez »notranje solidarnosti in vzajemnega zaupanja trg ne more v polnosti opravljati svoje gospodarske dejavnosti. Danes se je prav to zaupanje izgubilo, izguba zaupanja pa je huda izguba.« (66) Eden od temeljev trga mora biti skupno dobro, ki pa ni zgolj domena gospodarskega delovanja, temveč tudi političnega.

Skupno dobro namreč ne sme biti utemeljeno le s prostim trgom, na katerem je človek omejen na vlogo zasledovalca racionalnih koristi in dobička, zapostavljeni pa so problemi, ki so poznani kot moralni hazard (npr. izkoriščanje, pohlep, korupcija). Reisman, denimo, ni upošteval problema čezmernega prisvajanja kapitala, ki si ga privoščijo lastniki, pa tudi povečevanja dohodkovne in premoženjske neenakosti v družbi ne. Prav tako objektivni zakon prostega trga predpostavlja, da

se subjekt odloča izključno na podlagi ekonomskega motiva, a to po Peschevem mnenju ne drži (2000, 131).

Janez Pavel II. je v okrožnici *Laborem exercens* posvaril pred izključno materialističnim dojetjem družbenoekonomske stvarnosti in zapisal, da je takšno pristopanje k temu problemu »vsebovalo osnovno zmoto, ki bi jo lahko imenovali zmoto ekonomizma, zmoto, ki na človeka gleda izključno pod vidikom njegove gospodarske namenskosti. To osnovno miselno zmoto moremo in moramo označiti tudi za zmoto materializma, kolikor ekonomizem neposredno ali posredno vsebuje prepričanje o prvenstvu in prednosti materialnega, medtem ko to, kar je duhovnega in osebnostnega (človekovo delovanje, moralne in podobne vrednote), neposredno ali posredno podreja materialni stvarnosti.« (Juhant in Valenčič 1994, 489–490)

Številni ekonomisti poudarjajo potrebo po večji regulaciji svetovnega finančnega kapitala in po večjemu prerazdeljevanju dohodka in kapitala od peščice najbogatejših k revnim množicam sveta. Piketty je v svojem delu *Capital in the Twenty-First Century* izpostavil, da bi moral biti prav kapital (na svetovni ravni) bolj obdavčen in reguliran (2014, 515). V nasprotnem primeru se nam obeta scenarij poglobljanja prepada med revnimi in bogatimi.

Papež Frančišek je med tistimi, ki vse glasneje kličejo k ukrepanju in vzpostavljanju nove svetovne ekonomije: temeljila naj bi na principu solidarnost. Opozarja pred povečevanjem svetovne neenakosti, saj »dohodek manjšine raste eksponentno, medtem ko se od večine manjša. To neravnovesje je rezultat ideologij, ki podpirajo absolutno avtonomijo trgov in finančnih spekulacij ter zanikajo pravico držav do nadzora, kljub temu da so ravno one zadolžene za zagotavljanje skupnega dobrega. Vzpostavljena je nova, nevidna in na trenutke virtualna tiranija [finančnega kapitala, op. a.], ki enostransko vzpostavlja svoja lastna pravila in zakone.« (Frančišek 2013)

3. Zasebna lastnina

R*erum novarum* poudarja pomen zasebne lastnine, ki je osrednjega pomena za človekovo svobodno razpolaganje z ustvarjenim premoženjem, saj je »imeti stvari v zasebni lasti pravica, ki jo ima človek po naravi« (Juhant in Valenčič 1994, 41). Državno lastništvo proizvodnih sredstev bi namreč oropalo lastnike upravičene zasebne lastnine, izkrivilo vlogo države in ustvarilo zmedo v neki skupnosti, kajti če »hočejo socialisti spremeniti privatno lastnino v skupno last in jo dati v skupno uporabo, s tem le še poslabšujejo položaj vseh mezdnih delavcev. Če namreč enkrat ukinemo svobodno razpolaganje s plačo, oropamo delavce vsakršnega upanja in možnosti, da bi si povečali družinsko premoženje in si zagotovili druge ugodnosti.« (56) Okrožnica se torej zavzema za družbenoekonomski red, ki se mora izogniti pa-stem tako *laissez-faire* kapitalizma kakor zasebni lastnini skeptičnega socializma.

Quadragesimo anno nadaljuje Leonova izhodišča. Pri lastninski pravici poudari pozitivni pomen zasebne lastnine, hkrati pa svari pred individualizmom, ki ga

absolutno pojmovanje te pravice lahko povzroči. Po drugi strani pa more tudi zanikanje osebne narave lastninske pravice povzročiti kolektivizem, ki je lastnost komunizma. Pij je v okrožnici opozoril pred preveč absolutnim in hkrati relativnim dojemanjem pravice do zasebne lastnine.

Ista okrožnica opredeli tudi dvojno naravo lastnine, ki je individualna in socialna, pri tem pa opozarja: ko kdo »zanika ali oslabi socialni in javni značaj lastninske pravice, zaide v tako zvani individualizem /.../, če pa kdo zanika ali oslabi zasebni in individualni značaj iste pravice, zaide v kolektivizem. Kdor nima tega pred očmi, drvi naravnost med čeri moralnega, pravnega in socialnega modernizma.« (79) V obdobju sholastike je že Akvinski opredelil vlogo, ki jo ima zasebna lastnina: ta lastnina namreč omogoča učinkovitejše gospodarjenje.

Leta 1991, v času globokih političnih sprememb v Vzhodni Evropi, okrožnica *Centesimus annus* nadaljuje kritiko socialističnega sistema in rešitev, ki jih je ta sistem ponujal kot odgovor na delavsko vprašanje. Glede zasebne lastnine okrožnica povzema tradicijo prejšnjih. Eden od njenih pomenov je določanje nove oblike lastnine, »ki ni nič manj važna kakor posest zemlje. To je posest znanja, tehnike in odprtih možnosti. Bogastvo industrijskih držav temelji v veliko večji meri na tej obliki lastnine kakor na naravnih virih.« (585)

Zasebna lastnina je torej pomembni temelj družbenega in ekonomskega življenja posameznika, poudarjena pa je tudi njena socialna narava, pri tem pa »zasebna lastnina ali neka posest zunanjih dobrin zagotavljata vsakomur nujno potrebno področje za osebno ali družinsko samostojnost, treba je nanju gledati kot na razširitev človeške svobode. Zasebna lastnina pa ima po svoji naravi tudi socialno razsežnost, ki je utemeljena v načelu o skupnosti določenih dobrin.« (584)

Lastnina naj bi bila tudi produkt dela, ki je oplemenitil človeku dano zemljo. V okrožnici je poudarjeno, da je človeško delo kot »proizvodni dejavnik duhovnega in gmotnega bogastva vedno važnejše /.../. Delo je danes bolj kot kadarkoli prej delo z drugimi za druge.« (585) Poudarjen je solidarnostni vidik dela, ki vodi v skupno blaginjo, ta pa temelji na svobodnem in pravičnem gospodarstvu.

4. Delavska združenja

Leon VIII. je v *Rerum novarum* orisal družbeno stanje konec 19. stoletja, ko se Lje skokovito »razvila industrija in nova pota je ubrala tehnika, zato se je spremenilo medsebojno razmerje med gospodarji in delavci. Bogastvo se kopiči v rokah maloštevilne peščice, velika množica pa trpi pomanjkanje. Kakor se je okrepila delavska samozavest, tako je zrasel tudi čut za njihovo povezanost, poleg tega pa propada nrvnost – in vse to je povzročilo izbruh družbene napetosti.« (39)

Okrožnica je opredelila pomen – na krščanskih vrednotah ustvarjenih – delavskih združenj oziroma sindikatov, ki so pomemben člen ščitenja delavskih pravic. Temeljijo na naravnem pravu in na svobodni pravici do združevanja, zato jih je treba »organizirati in voditi, da bodo najprimernejše orodje in najbolj pripravno

sredstvo za uresničevanje tega, za kar so postavljena, namreč da posamezniki prek njih dosežejo kar največ telesnih, duhovnih in premoženjskih dobrin« (61).

Poudarjanje pomena združevanja delavcev je pomembno vplivalo na celotno industrijsko stvarnost in na snovanje katoliškega delavskega gibanja. Za nekatere je bila *Rerum novarum* najostrejša obsodba krutega kapitalizma, ki jo je postavila konservativna avtoriteta, kakor je Cerkev.

Quadragesimo anno dodatno poudari pravice delavcev. Družbena struktura mora stati na temeljih najučinkovitejšega družbenega delovanja, delavcem pa mora biti zagotovljen dohodek, ki jim omogoča normalno preživetje. Ker so za ustvarjanje podjetniškega in družbenega bogastva ključni prav delavci, je Pij poudaril pomen pravične razdelitve kapitala tako med delavce kakor med lastnike. Lastnikom mora biti omogočeno normalno gospodarjenje, kapital pa naj se porazdeljuje tako, da ni oškodovana splošna blaginja družbe, kajti »po tem zakonu socialne pravičnosti ne sme en razred drugega izključevati od deleža dobrin. Proti temu zakonu greši torej razred bogatih, ki je v svojem bogastvu tako rekoč brez skrbi, a misli, da je pravi red tisti, ki daje vse njemu, delavcem pa nič.« (83)

Okrožnica, drugače odločno v obrambi delavskih pravic, zavrne prevratniški način borbe delavcev za njihove pravic, saj se »razred proletarcev, ki je razdražen zaradi krivic in se le preveč nagiblje k temu, da bi, četudi na zli način, izvojeval in maščeval samo svojo pravico, ki se je zaveda ter lasti vse sebi, češ da je vse delo njegovih rok« (83). Pij je jasno opozoril na problem nasilne emancipacije delavstva proti lastnikom kapitala, ki lahko vodi v družbeno krivičnost in v kršenje pravice do zasebne lastnine.

Za doseganje družbene pravičnosti si je treba »z vsemi silami prizadevati, da se bo vsaj v bodoče pridobljeno bogastvo nabiralo le po pravičnem razmerju pri tistih, ki so bogati, in se v zadostnem obilju raztekalo med nje, ki delajo /.../, da bodo torej z varčnostjo množili družinsko imovino, povečano umno upravljali« (84).

V *Centesimus annus* je izpostavljena nujnost sindikalnih združenj, ki branijo delavčeve pravice. Ta združenja se trudijo, da bi delavcem izborila vsaj minimalno pravično plačo, hkrati pa so tudi kraj, kjer se »mora uveljaviti delavčeva osebnost. Prispevali naj bi tudi k temu, da bi razvili pristno delavsko kulturo in delavcem omogočili polno človeško udeležnost na življenju podjetja.« (574)

Okrožnica opozarja na kršitve delavskih pravic in na gospodarsko nazadovanje, ki je prispevalo k zatonu totalitarnih sistemov 20. stoletja. Janez Pavel II. je v okrožnici poudaril, da pri tem »ne gre samo za tehnično vprašanje, temveč še bolj za posledice kršitve človekovih pravic do gospodarske pobude, lastnine in svobode na gospodarskem področju« (579). Omenjeni razlogi so vplivali na to, da so totalitarni družbeni sistemi doživeli notranji (strukturni) in ne od zunaj povzročeni propad.

Danes postaja človek sam »odločilni proizvodni dejavnik, to pomeni njegova znanstvena sposobnost, sposobnost za solidarno organizacijo in zmožnost, da zana in zadovoljuje potrebe drugih« (586). Ekonomski sistem mora biti zato ute-

meljen na človeku in na njegovih potrebah, prav tako pa na svobodnem tržišču, ki »je najučinkovitejše sredstvo za naložbo virov in zadovoljitev potreb« (587).

Benedikt XVI. je v *Caritas in veritate* zapisal, da je ločevanje na profitna in ne-profitna podjetja nekaj, kar se že in se bo še bolj spreminjalo. Menil je, da to razlikovanje »ne more več predstavljati celotne resničnosti niti učinkovito usmerjati prihodnosti. V zadnjih desetletjih se je zelo razširilo obsežno vmesno območje med tema vrstama podjetij.« (2009, 89)

Podjetja, ki so zmožna služiti skupnemu dobremu, bodo morala imeti vse večjo vlogo. Če bi hoteli priti »do gospodarstva, ki bi v bližnji prihodnosti znalo služiti skupnemu dobremu narodov in vsega sveta, je potrebno upoštevati širši pomen podjetništva« (77). To je takšno podjetništvo, ki je zmožno povezovanja dobičkonosnosti s humanitarnimi in obče koristnimi nameni.

Dobiček mora prispevati k večji blaginji vseh vpletenih in ne sme biti rezultat odtujitve prevelikega dela presežne vrednosti, ki jo ustvari delavec. Dobiček ni vrednota sam po sebi in je koristen samo, »če je kot sredstvo naravnano k cilju, ki je smiseln tako za proizvodnjo kakor za uporabo. Zasedovanje dobička zaradi nje samega na račun slabega izdelka in brez želje po skupnem dobrem kot zadnjem smotru tvega, da bo uničevalo bogastvo in ustvarjalo revščino.« (39)

Caritas in veritate prav tako svari pred tveganimi finančnimi naložbami, kadar za njimi tiči neodgovorno upravljanje podjetniških sredstev, zato je treba »preprečiti, da bi se finančna sredstva uporabljala za tvegane naložbe in da bi podlegli skušnjavi podleganja za kratkotrajnim dobičkom, zanemarili pa dolgoročno delovanje podjetja, njegovo vlogo v realni ekonomiji in primerno ter usklajeno delovanje pospeševanja gospodarskih pobud tudi v državah, potrebnih razvoja« (75).

Dobiček ima vlogo realnega stanja in poslovanja podjetja, vendar ne sme biti edino merilo uspešnosti, saj mora podjetje hkrati graditi tudi na dostojanstvu in na pravicah zaposlenih, katerih upoštevanje poleg naravnih dejavnikov dolgoročno vpliva na njegovo uspešnost. Podjetje torej ne sme biti zgolj družba kapitala, temveč »občestvo ljudi, katerih cilj je osvoboditev in celovit napredek človeštva« (Juhant in Valenčič 1994, 595).

Vprašanje danes ne sme biti več samo produkcija zadostne količine dobrin, temveč tudi »kakovost izdelanih in potrošnih dobrin, kakovost zahtevanih uslug, kakovost okolja in življenja nasploh« (589). Trajno gospodarstvo je samo prvina človekove svobode in mu mora biti podrejeno. Človeku mora omogočati, da se preživlja, nikakor pa mu ne sme biti človek podrejen.

Delavska združenja imajo danes pomembno vlogo, hkrati pa se kaže problem prevelikega poseganja v tržna razmerja in politizacija njihovega smotra. Minimalna dogovorjena plača lahko povzroči brezposelnost tistih, ki niso člani sindikata in morajo delo iskati drugje, tam pa se (zaradi večjega povpraševanja po delu) plače lahko znižajo.

Reynolds je opozoril na to, da lahko sindikati delavca dolgoročno pravzaprav celo osiromašijo, saj onemogočajo strukturne spremembe in preusmerjanje go-

spodarstva v druge panoge (1987, 46). Izjema so zelo dobičkonosne in hitro rastoče gospodarske panoge, v katerih zahteve sindikalne minimalne plače praviloma ne bi povzročile takšnih posledic (Woods 2005, 74). Delavska združenja, ki bi delovala na temelju prostovoljstva in opozarjala na kršitve delavskih pravic, ne bi čezmerno posegala v tržna razmerja in v določanje pravične plače (Hazlitt 2007, 141).

5. Vloga države

Rerum novarum poudari pomen, ki ga ima država: ustvarjati mora pravni red, varovati zasebno lastnino in skrbeti za potrebe revnih. Predvsem pa mora poseči vmes, ko je to potrebno, da »obrzda hujskače ter obvaruje nrvnost delavcev pred pogubnimi teorijami, zakonite gospodarje pa pred nevarnostjo ropa« (Juhant in Valenčič 1994, 54–55). Seveda pa mora biti oblast države omejena.

V *Quadragesimo anno* je opredeljena vloga države, ki mora igrati vlogo prerazdeljevalca družbenih dobrin. Javna oblast ima pri tem dolžnost, da v »luči naravnega in božjega zakona natančneje določiti, kaj je pri rabi dobrin njim, ki imajo posest, dovoljeno in kaj jim je prepovedano, da se upoštevajo zahteve obče blaginje« (80).

Oblast države mora biti omejena in v sozvočju z načeli naravnega prava, ki »mora vedno ostati nedotaknjeno in neprekršeno in ga tudi država ne sme odpraviti, zakaj človek je prej kot država /.../. Zato je modri papež izrekel, da državi tudi ni dovoljeno, da tako rekoč izčrpa zasebno imetje z nesorazmernimi davki in bremenimi.« (80) Če je cilj oblasti splošno blagostanje, je tudi njeno delovanje v korist državljanov in ni v nasprotju z naravnim pravom, saj država ne »odpravlja zasebne posesti, ampak jo ščiti, ne slabi zasebne lastnine, ampak jo krepi« (81).

Centesimus annus opredeli vlogo države (čeprav papež priznava vlogo in prednosti tržnih sil in mehanizmov): braniti mora skupne dobrine (npr. naravno in človeško okolje), ki jih izključno tržni mehanizmi ne morejo ohraniti. Skrbeti mora za razmere, ki sploh omogočajo človekovo (tudi ekonomsko) uresničevanje. Mišljene so predvsem pravne (protimonopolna, davčno spodbudna vloga), socialne (skrb za najšibkejše) in obrambne vloge države. To so torej tiste dobrine, s katerimi se ne sme trgovati in niso zgolj blago (592).

Okrožnica nadalje svari pred pretirano državno vlogo, če »neposredno posega in jemlje družbi njeno odgovornost, povzroča izgubo človeške energije in napihovanje državnega aparata, ki ga vodi bolj birokratska logika kakor prizadevanje, da bi prejemnikom služili« (599). Ista okrožnica nadalje ločuje med posredno in neposredno vlogo države. Posredno skrbi za institucionalno okolje, ki mora biti spodbudno za gospodarski razvoj, medtem ko neposredno vzpostavlja sistemsko skrb za najšibkejše (socialno državo).

V *Caritas in veritate* je Benedikt XVI. zapisal, da bi bilo smiselno vlogo politične oblasti ponovno premisliti, saj se »tudi po zaslugi sedanje gospodarske krize, ki

državne politične oblasti naravnost sili k odpravljanju napak in nepravilnega delovanja – zdi bolj stvarno prevrednotenje njihove vloge in moči, ki ju bo treba zopet modro pretehtati in na novo ovrednotiti, da se bodo tudi z novimi vzorci vodenja pripravljene soočiti z izzivi sedanjega sveta« (2009, 44).

Omenjena je napredna ideja političnega povezovanja na svetovni ravni, ki je zaradi informacijske in gospodarske povezanosti sveta vse bolj aktualna. Takšno vlogo bi lahko imela svetovna politična oblast, ki bi se učinkoviteje soočala z ekonomskimi krizami svetovnih razsežnosti, vendar pa bi moralo njen položaj urejati pravo (122). Sodelovanje in odgovornost naj bosta sestavni del prepletenega svetovnega sistema.

Okrožnica poudarja, da mora biti vloga politične oblasti v vsakem primeru ohranjena, pri tem pa je država pomembna zato, ker zagotavlja pravni in institucionalni okvir (77). Benedikt XVI. je zavrnil smernice, ki vodijo v slabljenje socialne varnosti zgolj zaradi zahtev mednarodne in ekonomske konkurenčnosti, saj morajo »sistemi socialne varnosti in socialne podpore /.../ trdo delati za resnično družbeno pravičnost znotraj zelo spremenjenih družbenih sil; v prihodnosti pa bodo morali še bolj« (45).

6. Sklep

Katoliške družbene okrožnice so vse pomembnejši glas proti nastopu ekonomizma, kakor ga je opredelil Janez Pavel II., ekonomizma namreč, ki v praksi pomeni nadvlado ekonomije v razmerju do drugih družbenih sfer, na primer religije. Okrožnice vzpostavljajo družbeno etiko na postulatu absolutnega dostojanstva posameznika in njegovih temeljnih pravic.

Vendar to nikakor ni relativizacija političnoekonomskih konceptov in idej, ki so se razvijali skozi zgodovino. Zasebna lastnina ima pomembno vlogo pri udejanjanju posameznikove svobode, prav tako je politična oblast poklicana k uresničevanju sistemskih rešitev in socialne mreže, ki ščiti najšibkejše člane družbe. Nadalje je poudarjena vloga zasebne podjetniške pobude, ki pomembno prispeva k ekonomski blaginji družbe, a pri tem okrožnice opozarjajo na socialno razsežnost podjetniškega in profitnega sektorja družbe.

Solidarnost ne sme biti zgolj stvar socialne države, temveč se mora izražati tudi v samoiniciativnem humanitarnem delovanju posameznikov in v solidarnih medčloveških razmerjih. Premoženje, dobiček in podjetniško delovanje so moralnoteološko sami po sebi nevtralni fenomeni, ključen pa je odnos do njih in odgovorno ravnanje z njimi.

V splošnem je možno izpostaviti nekaj ključnih poudarkov, ki nastopajo v družbenih okrožnicah in sooblikujejo katoliško družbeno učenje. Med njimi so: splošna namembnost dobrin, moralna prednost skupnega dobrega pred posameznikovimi koristmi, dolžnost oblasti, da poskrbi za ekonomsko najšibkejše člane družbe, solidarnost, subsidiarnost, spoštovanje zasebne lastnine, plača, ki omogoča preži-

vetje in varčevanje, dostojanstvo vsakega človeka, pomoč nerazvitim državam in še marsikaj.

Sporočilo okrožnic je danes pravzaprav tako pomembno, kakor je bilo v obdobju izida *Rerum novarum*. Globalno gledano, so danes množice še vedno vpete v nepravična ali izkoriščevalska ekonomska razmerja, in to ne samo v nerazvitih državah, v katerih pogosto ne obstajajo trdni pravni okviri. Tudi v razvitem svetu je »fleksibilnost delovne sile« velikokrat le krinka za delovna razmerja, ki zlorablajo človeško dostojanstvo. Primat ekonomije nad družbenimi sferami ni le opis iz marksističnih učbenikov, temveč vsakodnevna stvarnost sveta, v katerem finančni kapital vse bolj obvladuje družbene odnose.

Vrednote družbenih okrožnic bi morale biti bolj upošteevane v poslovni in v ekonomski stvarnosti, to pa bi verjetno tudi pomenilo večjo varnost pred ekonomsko-finančnimi krizami. V današnjem svetovnem kontekstu so vse bolj pomembna sporočila, ki razglašajo temeljno resnico: ljudje morajo biti vedno obravnavani kot cilj sam na sebi in nikoli kot sredstvo.

Reference

- Benedikt XVI.** 2009. *Ljubezen v resnici* [*Caritas in veritate*]. Okrožnica. Ljubljana: Družina.
- Frančišek.** 2013. Govor novim veleposlanikom pri Svetem sedežu. Vatikan, 13. 5. http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/may/documents/papa-francesco_20130516_nuovi-ambasciatori.html (pridobljeno 5. 6. 2014).
- Gavin, Joseph B.** 1997. Catholic Social Teaching: 1891–1975. *Promotio Iustitiae*, št. 66. http://www.sjweb.info/documents/sjs/pj/docs_pdf/PJ66.ENG.pdf (pridobljeno 12. 3. 2014).
- Hazlitt, Henry.** 2007. *Economics in One Lesson*. New York: Three Rivers Press.
- Juhant, Janez, in Rafko Valenčič, ur.** 1994. *Družbeni nauk cerkve*. Celje: Mohorjeva družba.
- Misner, Paul.** 1991. *Social Catholicism in Europe*. New York: Crossroad.
- Niebuhr, Richard H.** 1951. *Christ and Culture*. New York: Harper and Row.
- Pesch, Heinrich.** 2000. *Liberalism, Socialism and Christian Social Order*. Lewiston: Edwin Mellen Press.
- Piketty, Thomas.** 2014. *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge: Harvard University Press.
- Reisman, George.** 1996. *Capitalism*. Ottawa: Jameson Books.
- — —. 2003. The Free Market and Job Safety. *Mises Daily*, 20. 1. http://mises.org/freemarket_detail.aspx?control=436 (pridobljeno 12. 3. 2014).
- Reynolds, Morgan O.** 1987. *Making America Poorer: The Cost of Labor Law*. Washington: Cato Institute.
- Ryan, John A.** 2009. *A Living Wage*. Washington: Bibliolife.
- Woods, Thomas E.** 2005. *The Church and the Market: A Catholic Defense of the Free Economy*. Lanham: Lexington Books.